

УДК 347.949

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ ЗА УЧАСТЮ НОТАРІУСІВ

Обґрунтовується необхідність закріплення таких особливостей як обов'язкове роз'яснення права на ознайомлення з матеріалами нотаріальної справи, уточнення порядку та законодавчо встановлених строків повернення реєстру для реєстрації вчинених нотаріальних дій, залежність між достатністю доказів у нотаріальній справі та вказівкою на всі можливі докази у позовній заяві.

Ключові слова: цивільні справи за участю нотаріусів, доказування, дослідження та оцінка доказів.

Актуальність питання про особливості вказування на докази, дослідження та оцінки доказів у цивільних справах позовного провадження, які розглядаються за участю нотаріусів, зумовлена специфічним характером доказів у цих справах, і одночасно необхідністю захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів учасників нотаріального провадження з дотриманням суддями передбачених Конституцією основних засад судочинства, зокрема забезпечення законності та доведення переконливості доказів.

Прогалини в урегулюванні у ЦПК України [1] порядку дослідження та оцінки доказів зумовили проблеми у судовій практиці щодо визначення особливостей дослідження та оцінки доказів при розгляді справ за участю нотаріусів. Наприклад, у заочному рішенні, прийнятому Орджонікідзевським районним судом м. Запоріжжя 24 жовтня 2007 р. у справі № 2-1154/07 [2] про визнання угод купівлі-продажу недійсними, судом не було взято до уваги висновок спеціаліста про те, що підпис від імені однієї із сторін договору купівлі-продажу нерухомого майна виконано, мабуть, іншою особою, оскільки спеціаліст, який проводив дослідження, не попереджався про кримінальну відповідальність за дачу неправдивого висновку. Основним обґрунтуванням, на нашу думку, повинно б стати не те, що висновок було надано у позасудовому порядку, а його вірогідний характер, що свідчить про неможливість ухвалення на підставі такого доказу судового рішення. Цей приклад із судової практики свідчить про те, що у ЦПК України чітко не врегульовано навіть загальні засади та не деталізовано процедуру доказування в усіх цивільних справах позовного провадження.

Наразі особливості дослідження та оцінки доказів у цивільних справах, що розглядаються за участю нотаріусів, не визначені і в узагальненнях судової практики. Тому для визначення особливостей дослідження та оцінки доказів у справах за участю нотаріуса суддя аналізує та тлумачить ЦПК України та питання, пов'язані з судочинством, врегульовані у нотаріальному процесуальному законодавстві.

На проблемах доказування наголошували вчені, які досліджували процесуальні дії з доказування у будь-якій цивільній справі позовного провадження. Зокрема, це А. Г. Коваленко, Р. О. Куйбіда, В. В. Комаров, М. П. Омельченко, Л. К. Радзієвська, І. В. Решетнікова, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан. Також окремі

вчені вивчали проблеми доказів та доказування при розгляді справ, що виникають з конкретних правовідносин. Так, проблеми пов'язані з доказами та доказуванням у справах, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин, досліджувалися О. С. Захаровою.

Об'єктом дослідження є особливості дослідження та оцінки доказів у цивільних справах позовного провадження, які розглядаються за участю нотаріусів. Мета цієї статті — розробити пропозиції щодо вирішення проблем, які виникають на кожній із стадій доказування, у справах, які розглядаються за участю нотаріусів, зокрема щодо своєчасного ознайомлення осіб, які беруть участь у справі, з матеріалами нотаріальної справи, з метою встигнути обґрунтувати свою позицію у справі; вирішення колізії строків повернення такого доказу як реєстр для реєстрації вчинених нотаріальних дій, встановлених у цивільному процесуальному та нотаріальному процесуальному законодавстві; визначення особливостей витребування речових доказів у цивільних справах позовного провадження, що розглядаються за участю нотаріусів.

На підтвердження кожної обставини особи, які беруть участь у справі, вказують на докази, які варто долучити до справи для того, щоб обставини, які мають значення для справи, були належно встановлені та доведені у встановленому законом порядку. У першу чергу позивач зазначає про можливі докази у позовній заяві. Але, як свідчить судова практика, позивачі не вказують на всі можливі докази, що можуть підтвердити відповідні юридичні факти. Наприклад, у справі № 2–1828–08 про усунення від права на спадкування за законом, у якій 20 лютого 2009 р. Подільським районним судом м. Києва було прийнято рішення [3], у позовній заяві зазначено, що "... вказані обставини (відповідач знала, що батько перебував у безпорадному стані і не приходила до батька, не була присутня на його похованні) будуть у суді підтверджені показами свідків".

Проблему становить те, що інколи у справах за участю нотаріусів замість подання клопотань про долучення та витребування доказів, проведення експертизи подаються уточнені позовні заяви із зазначеними вимогами. Як правило, позивачі для задоволення висунутих ними вимог подають уточнені позовні заяви, у яких зазначається також про необхідність витребування доказів, прохання допитати свідка, потреба у проведенні почеркознавчої експертизи. Таким чином, позивач намагався довести свою позицію у справі № 2–472/09, подавши до Подільського районного суду у м. Києві [4] під час розгляду справи по суті уточнену позовну заяву про визнання договору дарування квартири недійсним, у якій однією з позовних вимог зазначено вимогу до суду допитати свідків, які можуть підтвердити обставини існування ненормальних відносин між позивачем та його дружиною, що унеможливило дачу згоди на укладення договору дарування квартири у 2005 р. Запобігти такій ситуації може роз'яснення нотаріусом та судом права на ознайомлення особи з матеріалами нотаріальної справи та своєчасне їх вивчення з метою посилення на них як на докази у своїх поясненнях, питаннях та запереченнях. Згодом для підтвердження юридичних фактів особами, які беруть участь у справі, повинні пред'являтися окремі заяви про необхідність долучення відповідних доказів до справи.

Разом з тим існують випадки, коли особи, які беруть участь у справі, змушені обґрунтовувати окремі з наведених ними доводів та заперечень згодом, після моменту відкриття провадження у справі. Як правило, спочатку значна кількість доказів, а відповідно й обставин, які мають значення для справи, відома лише нотаріусові. Інші учасники справ за участю нотаріусів матимуть змогу вивчати ці обставини та докази після того, як нотаріальна справа буде витребувана та надіслана суду, а особи, які беруть участь у справі, скористаються своїм правом ознайомитися з матеріалами нотаріальної справи, у разі необхідності знімуть копії з наявних у ній документів. Так, у справі № 2–219/09 про визнання свідоцтва про право на спадщину частково недійсним та визнання права на 1/2 частину майна в порядку спадкування

за законом, яка розглядалася Подільським районним судом м. Києва [5], причиною внесення доповнення до позовної заяви представник позивача вказав ознайомлення з матеріалами спадкової справи, що зумовили зміни в обґрунтуванні позиції позивача, яка, на його думку, підтверджується матеріалами вивченої нотаріальної справи. Отже, вказування на докази у справах, які розглядаються за участю нотаріусів, іноді можливе лише після вивчення того, чи всі необхідні для вчинення нотаріального провадження документи були долучені нотаріусом до нотаріальної справи.

Докази, на які особи, котрі беруть участь у справі, посилалися як на підставу своїх вимог та заперечень, мають бути надані суду, тобто має бути фактично здійснено їх направлення. З метою попередження зловживань, зокрема притримання доказів до закінчення розгляду справи по суті законодавець встановив загальне обмеження у строках для надання доказів — під час попереднього судового засідання, а якщо воно не проводиться — до початку розгляду справи по суті (ч. 1 ст. 131 ЦПК України). Інакше, як правильно зазначив М. М. Агарков, законодавцем не була б реалізована мета цивільного процесу — охорона цивільних прав, яка вимагає, можливо, швидкого вирішення спору [6, с. 436]. Як правило, у справах, які розглядаються за участю нотаріусів, попереднє судове засідання не проводиться. Відповідно докази повинні бути передані до суду для долучення їх до справи до початку розгляду справи по суті. Оскільки значна кількість доказів, необхідних для ухвалення законного та обґрунтованого рішення у таких справах, знаходиться у нотаріальній справі, остання повинна бути також передана суду у відповідь на його запит до початку розгляду справи по суті. Отже, витребування та направлення нотаріальної справи повинно здійснюватися негайно з дотриманням загальних строків.

Разом з тим у справах, які розглядаються за участю нотаріусів, на вимогу законодавця повинні бути враховані також і спеціальні обмеження у строках, передбачені у нотаріальному процесуальному законодавстві для надання нотаріусом документів суду — десять робочих днів (ч. 6 ст. 8 Закону України “Про нотаріат” [7]). Якщо строк — до початку розгляду справи по суті — обґрунтовується необхідністю дослідження та оцінки судом доказів у їхній сукупності, то строк у десять робочих днів є надуманим. Однією з причин визначення зазначеного необґрунтованого строку, на наш погляд, є встановлення однакових строкових обмежень для надання доказів на письмову вимогу органів суду, прокуратури, органів дізнання та досудового слідства. Вважаємо, якщо нотаріуси не будуть порушувати встановлені строки у десять робочих днів, передаючи нотаріальну справу після початку розгляду справи по суті, тим самим вони будуть користуватися своїми процесуальними правами для затягування або затемнення процесу, яке спрямовано лише на нанесення шкоди іншому, тобто є шиканою [6, с. 436]. У випадку надходження запиту суду щодо витребування нотаріальної справи наразі нотаріус зобов’язаний дотримуватися як строкових обмежень цивільного процесуального, так і нотаріального процесуального законодавства. Тому з метою їх виконання, на нашу думку, доцільно, щоб нотаріуси виконували свій обов’язок з передачі нотаріальної справи негайно після отримання запиту, що варто закріпити також і в законодавстві.

Особливістю справ, які розглядаються за участю нотаріусів, є те, що окремі юридичні факти, які мають значення для вирішення справи, вже встановлювалися нотаріусами при вчиненні ними нотаріального провадження. Відповідно юридичні факти у таких справах підтверджуються насамперед письмовими доказами, що складають нотаріальну справу. При цьому кожному юридичному факту відповідає певний доказ у справі.

Юридичні факти, які мають значення для вирішення справ з участю нотаріусів, та докази на їх підтвердження визначені у розділах Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [8], якими врегульовується порядок вчинення відповідних нотаріальних проваджень. Отже, зразковий перелік доказів, якими встановлюються юридичні факти у досліджуваних справах та свідчать про правомірність/

неправомірність дій останнього, передбачений у нотаріальному процесуальному законодавстві, яким повинен керуватися суд у процесі доказування.

І лише в окремих випадках для того, щоб довести особам, які беруть участь у справі, зокрема, те, що підпис особи не було підроблено, суд може витребувати у нотаріуса для огляду реєстр нотаріальних дій з умовою його негайного повернення після огляду нотаріусові. Це положення врегульоване у ч. 4 ст. 81 Закону України “Про нотаріат”, не передбачає обов’язку подавати клопотання про повернення реєстру нотаріальних дій до набрання судовим рішенням законної сили (ст. 138 ЦПК України).

Після того, як суд розпочне розгляд справи по суті, ним починають вивчатися докази, у яких є відомості та інформація про юридичні факти, які мають значення для справи. Таким чином, відбувається дослідження доказів, тобто вивчення судом інформації про факти, які виводяться із засобів доказування [9, с. 40].

У справах, які розглядаються за участю нотаріуса, надання на запит копії нотаріальної справи полегшить для суду процес дослідження доказів, оскільки не потрібно буде з’ясовувати, чи відповідає зміст копій документів, що передані як цілісна нотаріальна справа, їх оригіналу, чи є повним зміст копії у порівнянні з оригіналом. В останньому випадку нотаріус передавав би не копії документів, а витяги з них, що було б оформлено як окреме нотаріальне провадження.

Проблеми дослідження аудіо- та відеозапису нотаріального провадження і технічного запису судового засідання пов’язані з необхідністю забезпечення їх цілісності та неможливості внесення змін до таких записів.

У випадку, якщо нотаріусом до суду направлялися оригінали нотаріальної справи, аудіо та/або відеозапису нотаріального провадження, вони повертаються нотаріусові після набрання рішенням суду законної сили. Виняток становить випадок, коли оригінали вищевказаних письмових та речових доказів повертаються судом за клопотанням нотаріуса до набрання судовим рішенням законної сили. Відповідно до ч. 1 ст. 138 та ч. 1 ст. 142 ЦПК України така можливість наявна, коли повернення оригіналів доказів не зашкодить розгляду та вирішенню справи. У справах, які розглядаються за участю нотаріусів, на нашу думку, діє загальне правило про те, що у цих статтях законодавець мав на увазі їх повернення після закінчення процесу дослідження оригіналів таких доказів особами, які беруть участь у справі, та судом. Згода інших осіб, які беруть участь у справі, на повернення оригіналів доказів не є обов’язковою.

При цьому суддею як з оригіналів письмових доказів, так і речових доказів повинна бути зроблена засвідчена ним копія, яка залишається у матеріалах судової справи. Відповідно до ч. 1 ст. 138 ЦПК України щодо засвідчення суддею копій письмових доказів варто застосувати аналогію законодавства до речових доказів. Можливість повернення нотаріусу оригіналу нотаріальної справи, реєстру для вчинення нотаріальних дій, аудіо та/або відеозапису нотаріального провадження обумовлена тим, що від цих процесуальних дій не залежить повне або часткове задоволення або незадоволення позовних вимог та наступне виконання нотаріусом судового рішення. Так, нотаріус все одно буде зобов’язаний оформити недійсність нотаріально посвідченого документу, якщо суд визнає його недійсним. У справі має залишатися засвідчена суддею копія письмового доказу або витяг з нього, адже, наприклад, недоцільно знімати копії з усього реєстру вчинених нотаріальних дій.

Наступною стадією доказування є оцінка доказів, яка у письмовому вигляді оформлюється у мотивувальній частині судового рішення. У справах, що розглядаються за участю нотаріусів, оцінка доказів здійснюється відповідно до матеріального, нотаріального процесуального та цивільного процесуального законодавства.

Одним з недоліків судової практики є те, що в акті правосуддя суд при оцінці доказів лише наводить перед резолютивною частиною судового рішення перелік статей нотаріального процесуального законодавства, на які до цього взагалі не

робилося посилання. Наприклад, у рішенні Подільського районного суду м. Києва від 15 квітня 2009 р. у справі № 2–1122/09 [10] за позовом про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, суд взагалі проігнорував те, що, наводячи у переліку статей нотаріальні процесуальні нормативно-правові акти, зокрема ст.ст. 87, 88 Закону України “Про нотаріат”, п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 1999 р. № 1172, якою затверджено перелік документів, за якими заборгованість стягується в безспірному порядку, п. 284 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, потрібно аргументувати потребу в їх застосуванні. Тому можемо лише здогадуватися про те, що суд при оцінці доказів також з’ясував відповідність нотаріальних процесуальних положень один одному в актах різної юридичної сили: законі, наказі Міністерства юстиції України та постанові Уряду. Отже, при оцінці судом доказів у справах, які розглядаються за участю нотаріусів, суду варто було б пояснювати доречність застосування нотаріального процесуального законодавства зважаючи на те, що зі зверненням до нотаріуса між останнім та заявниками виникають нотаріальні процесуальні відносини, котрі повинні бути засновані на відповідних юридичних фактах, які мають бути підтверджені у суді.

Як висновок, суд повинен зважати на уточнення вимог осіб, які беруть участь у справі, та подані клопотання щодо дослідження доказів у зв’язку з ознайомленням з матеріалами витребуваної нотаріальної справи. Для того, щоб особи, які беруть участь у справі, зразу ж вказували на всі можливі у справі докази, доцільно стимулювати нотаріусів у випадку відсутності необхідних документів для вчинення нотаріального провадження не відмовляти у вчиненні нотаріальної дії, а витребувати їх шляхом надсилання запиту нотаріусом як посадовою особою. Вважаємо, варто законодавчо визначити те, що суд зобов’язаний забезпечити отримання нотаріальної справи у достатніх часових рамках для ознайомлення з нею осіб, які беруть участь у справі, до початку розгляду справи по суті. У ЦПК України доцільно закріпити не обов’язковість подання клопотання про повернення реєстру нотаріальних дій до набрання судовим рішенням законної сили. У процесі доказування (при визначенні юридичних фактів, що мають значення для справи, та доказів, що їм відповідають) у справах, що розглядаються за участю нотаріусів, суд повинен керуватися законодавством, яким врегульовується порядок вчинення нотаріальних проваджень. Сподіваємося, що завдяки зробленим нами підсумкам у судовому рішенні робитимуть посилання також і на положення нотаріального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV [Текст] // ВВР. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
2. Рішення Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 24.10.2007 р., справа № 2–1154/07 [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4268098>.
3. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 20.02.2009 р., справа № 2–1828–08 [Текст] // Архів Подільського районного суду м. Києва.
4. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 09.06.2009 р., справа № 2–472/09 [Текст] // Архів Подільського районного суду м. Києва.
5. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 24.04.2009 р., справа № 2–219/09 [Текст] // Архів Подільського районного суду м. Києва.
6. *Агарков, М. М.* Проблема злоупотребления правом в советском гражданском процессе [Текст] / М. М. Агарков // Известия Академии наук СССР. — 1946. — № 6. — С. 424–436.
7. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425–XII [Текст] // ВВР. — 1993. — № 39. — Ст. 383.
8. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 [Текст] // ОВУ. — 2012. — № 17. — Ст. 632.

9. Треушников, М. К. Судебные доказательства [Текст] : [монограф.] / М. К. Треушников. — М. : ГОРОДЕЦ, 1997. — 320 с.
10. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 15.04.2009 р., справа № 2-1122/09 [Текст] // Архів Подільського районного суду м. Києва.

*Рекомендовано до друку кафедрою правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 17 вересня 2012 року)*

Надійшла до редакції 24.10.2012

Стоян В. А. Особенности исследования и оценки доказательств по гражданским делам искового производства, рассматриваемых с участием нотариусов

Обосновывается необходимость закрепления таких особенностей как обязательность разъяснения права на ознакомление с материалами нотариального дела, уточнение порядка и установленных в законодательстве сроков возвращения реестра для регистрации нотариальных действий, зависимость между достаточностью доказательств в нотариальном деле и указанием на все возможные доказательства в исковом заявлении.

Ключевые слова: гражданские дела с участием нотариусов, доказывание, исследование и оценка доказательств.

Stoian, V. O. Peculiarities of Research and Evaluation of Evidences in Civil Cases of Suit Execution, which are Considered with the Participation of Notary

It is argued necessity of fastening of such peculiarities as obligation of explanation of right getting acquainted with notarial case materials, to give a more precise definition to procedure and determined in legislation terms of return of such evidence as register for registration of notarial actions, interconnection between sufficient of evidences in notarial case and indicating on all possible evidences in complaint.

Keywords: civil cases with the participation of notary, prove, research and evaluation of evidences.

